

РЕЦЕНЗІЯ

Пошивайла Ігоря Володимировича,
кандидата історичних наук, генерального директора Національного
меморіального комплексу Героїв Небесної Сотні – Музею Революції Гідності
на наукову концепцію та тематичну структуру
експозиції Меморіального музею пам'яті жертв Бабиного Яру
у складі Національного історико-меморіального заповідника «Бабин Яр»

Передусім, слід відзначити актуальність та високий рівень розробки наукової концепції та тематичної структури експозиції Меморіального музею пам'яті жертв Бабиного Яру (далі – Музею).

У Розділі 1 сильною стороною Концепції є подання Бабиного Яру як історичного символу в широкому історичному контексті, бачення Меморіалу авторами документу як засобу для формування спільної історії й інклюзивної пам'яті, інтеграції усіх семи основних існуючих візій на цей простір.

При цьому запропонована символічна назва цього простору – «Бабин Яр – Дорогожицький некрополь жертвовності та безсмертя», видається, потребує подальшого доопрацювання, оскільки не зовсім відповідає означенням у Концепції візіям та історичним подіям на цій території. Закладання у назву, а відтак у головний меседж інституції, тези лише про «безсмертні душі загиблих, подвиг тих, хто рятував жертви, чинив опір катам, боровся за збереження пам'яті про трагедію» може виглядати як певне зміщення смислових акцентів, своєрідною нейтралізацією складних сторінок історії. Адже варто зберегти пам'ять не лише про жертвовність і безсмертя, а і про масштабні злочини проти людяності, трагедію і смерть та відповідальність за них, а відтак розповідати не лише про жертви, а й про їхніх катів, про драматичні наслідки та загрози, а також розширити спектр презентованих сторін – тих, хто вижив, колаборантів, нейтральних осіб, родичів усіх сторін та ін.

Розділ 2 визначає Бабин Яр як багатoshаровий меморіальний простір з комплексною історією. І тут зроблено чимало. Важливим є створення історичного плану території з позначенням розташування об'єктів – кладовищ, місць розстрілів та захоронень, наявності зонування. Однак, виникає питання, що таке «меморіальний статус» простору (стор. 8). На існуючих планах не відображено території, які мають пам'яткоохоронний статус. Тож із Концепції не зрозуміло, чи існує пам'яткоохоронна документація, зокрема облікові картки і паспорти на пам'ятки та об'єкти культурної спадщини на цій території, визначення меж та режимів використання пам'ятки. У Концепції йдеться про «взяття під державну охорону решти меморіальних об'єктів» (стор. 9), отже вищезазначена облікова документація або її частина має бути представлена у документі. Відповідно, її варто зазначити у Концепції, або ж у разі відсутності – передбачити її створення, гармонізуючи концептуальні наміри створення Музею із пам'яткоохоронними реаліями і нормативами.

У Розділі 3 на стор. 10 зазначено, що Бабин Яр – «єдиний меморіальний комплекс». Видається, слово «єдиний» зайве, адже термін «комплекс» уже передбачає певну сукупність, інтегрованість й цілісність різних елементів. У

цій частині документу передбачається створення Меморіального музею пам'яті жертв Бабиного Яру і Національного музею історії Голокосту. Виникає потреба уточнення чому статус «національного» надається лише музею Голокосту. І чи цей музей має розповідати про Голокост взагалі, чи лише на території України і в українському контексті (що видається більш логічним). І, зрештою, як ці два музеї співіснуюватимуть, уникатимуть можливого дублювання чи контраверсійності, і доповнюватимуть один одного.

Розділ 4 фокусується на місії меморіалу, яку означено як «провідна місія». Бачиться, що таке формулювання зайве, адже окрім «провідної» хіба варто окреслювати інші місії. Зазвичай місія в інституції одна. Тож, слід зосередитися на конкретнішому визначенні місії, яка для сучасних інституцій здебільшого є не стільки декларацією мети, скільки інструментом, який допомагає означити й транслювати ідентичність закладу. Дефініція чіткої місії базується зазвичай у відповідях на чотири основні запитання: що, чому, де, як, надаючи розуміння щодо призначення інституції, її особливостей і стратегії діяльності.

Якщо ж взяти формулювання місії Музею у рецензованій Концепції – «Провідною місією Музею автори концепції вважають донесення до українського суспільства та до кожного громадянина знання й розуміння гуманістичних цінностей, що мають лягти в основу розбудови сучасної демократичної Української держави. Ідеться не лише про цінності повоєнного західного світу, які нині отримали назву «загальнолюдських» (насамперед зафіксовані у Загальній декларації прав людини 1948 р.), а про такі, що мають набагато давніше походження й пов'язані з усіма світовими релігіями, традиціями та культурами», то у такому формулюванні воно підійде і до музею Голодомору, і музею Другої Світової війни, і будь-якого іншого музею чи меморіалу, присвяченому складній, трагічній історії.

Сформульована у Концепції місія фокусується на гуманістичних цінностях, серед яких вказується на особисту відповідальність людини за вчинки. Тут, як на мене, бракує посилу на політичну відповідальність режиму, засудження злочинів тоталітарних режимів: комуністичного та нацистського.

У Розділі 5 досить аргументовано визначено цільові аудиторії Меморіалу та форми роботи з ними.

До них було б логічним додати окремі групи, зокрема, представників іноземних місій та дипломатичних установ, краєзнавців та місцевих спільнот (які відвідують територію Меморіалу чи не щодня). Щодо визначеної у Концепції основної цільової групи відвідувачів Меморіалу, то вважаю слід розробляти не лише «окремі тексти екскурсії постійної (сучасніша назва – «основної») експозиції та створювати тематичні виставки», а й розробляти освітні програми, проводити комеморативні та культурні заходи.

Розділ 6 формулює засади діяльності майбутньої інституції. У ньому зазначено, що основним завданням Музею є «активна участь» у низці важливих речей. Цілком очевидно, що основним завданням все ж таки має бути не «активна участь», а відповідна статуту діяльність, цілеспрямована дія, наприклад, створення середовища, продукту, забезпечення тощо.

Вбачається також певна невідповідність у визначенні в Концепції місії та завдань Музею. Так, місія передбачає «донесення» (знань та розуміння) (стор. 11), а завдання охоплюють «формування системи державної та неформальної освіти», «формування нової історичної пам'яті», «написання нової історії», що можна позиціонувати не як безпосередні функції меморіально-музейного закладу, а радше результати його діяльності у синергії з іншими профільними інституціями.

Структура Концепції – досить логічна, розлога і науково обґрунтована, містить важливі, добре продумані й описані складники. При цьому, напевно було б доцільним додати до неї такі розділи, як: нормативно-правову базу та ключові документи по Бабиному Яру (зазначаються у окремих частинах Концепції), юридичний статус складників комплексу, принципи і завдання меморіалізації, мету Музею, управління та фінансове забезпечення, інформацію про колекцію.

Розділ 7 досить детально і обґрунтовано пропонує функціональну структуру Музею. Як на мене, тут бракує архіву окремих тематичних документів і персональних архівів, а також медіатеки. Адже окрім бібліотеки, музей матиме різні аудіо- і відеоматеріали. У формулюванні «публічна бібліотека з комп'ютерами, підключеними до мережі Інтернет» (стор. 14) зайвим уточненням виглядає фраза «з комп'ютерами, підключеними до мережі Інтернет», адже нині це радше не досягнення, а стандарт, тим більше, що важко уявити в публічній бібліотеці чи загалом у публічному просторі музею комп'ютери, не підключені до Інтернету. «Пресову частину» варто замінити на більш відповідне зазначеним функціям найменування, на кшталт «Комунікаційна частина», оскільки PR, веб-сайт, SMM, суспільна комунікація виходять за межі функцій «преси». «Економічну частину» видається логічним замінити на «Частину з розвитку», перенісши такі функції як економічна діяльність до фінансово-економічної частини (бухгалтерії), яка не означена в Концепції, але, можливо, передбачається в «адміністративній частині». Оскільки «співпраця зі спонсорами, Піклувальна рада, фандрайзинг» виходять далеко за межі суто економічної діяльності. Добре було б доповнити цей розділ схемою організаційно-функціональної структури Музею.

Розділ 9 торкається філософських засад створення основної експозиції майбутнього Музею. Деякі положення, видається, потребують уточнень, як наприклад, у формулюванні «розглядати жертвовність безвинно вбитих і героїзм мирного опору як два полюси – відчаю й надії, злочину та людяності» (стор. 15), де «жертвовність вбитих» і «героїзм опору» протиставляються як «злочин» і «людяність». Вочевидь, тут описка, оскільки ці дві сторони не є бінарними опозиціями як, скажімо жертви–кати чи герої–злочинці.

Також уточнення потребує формулювання основної проблеми при створенні експозиції Музею – «дотримання тематичного балансу, який би, з одного боку, зважено віддзеркалював важливість окремих тем у символічній та реальній історії Бабиного Яру, а з іншого – якнайкраще сприяв виконанню основної місії Музею» (стор. 15). Адже означена авторами Концепції загальна місія Музею аж ніяк не суперечить «окремим темам» історії Бабиного Яру. Тут вочевидь необхідне ґрунтовніше роз'яснення.

Теза про завдання експозиції, зокрема необхідність «попри трагічний характер історії Бабиного Яру знайти оптимістичне закінчення музейної розповіді, що надихало б відвідувачів на наслідування позитивних прикладів поведінки в умовах тоталітарного терору» видається дещо спрощеною, особливо для чи не найважливішої частини експозиції – завершальної. Як можна спонукати відвідувачів до цього, якщо вони не живуть в «умовах тоталітарного терору». Тут важливо допомогти відвідувачам зробити висновок про те, а чим історії та пам'яті Бабиного Яру є важливими і актуальними для наших сучасників і прийдешніх поколінь. Про це, до речі, йдеться в наступному розділі 10 «Загальна структура експозиції»: «наприкінці експозиції він [відвідувач] має знайти відповідь ще на два питання, котрі мають відразу виникнути в нього: «Як цьому запобігти?», «Як про це не забути?» (стор. 18).

Щодо вербального відображення філософії експозиції. Гасло, яке пропонується для першої частини, пов'язаної із нацистськими злочинами, – «І мечі свої перекують вони на лемеші, а списи свої – на серпи; не підійме меча народ проти народу, і більше не будуть навчатись війни!» видається не зовсім відповідним. Чи зазначений антивоєнний пафос біблійного пророцтва «якнайкраще пасує розповіді про злочини, що їх було вможливлено найстрашнішою війною в історії людства»? Здається, навпаки, він не відповідає цьому розділу, де йдеться більше про страшну машину смерті, «мечі та списи», а не їх «перекування на лемеші та серпи».

У розділі 10, де описано загальну структуру експозиції, цілком аргументованою є зміна назви «Меморіальний музей пам'яті жертв Бабиного Яру» на «Меморіальний музей Бабиного Яру». Досить ретельно продуманою і логічною виглядає сценографія експозиції, її періодизації, тематико-просторовий маршрут.

Останній 13 розділ має розгорнуту структуру і опис наповнення експозиції, фахово опрацьований істориками матеріал, що не викликає музеологічних зауваг.

Відтак, вважаю рецензовану концепцію та тематичну структуру експозиції Меморіального музею пам'яті жертв Бабиного Яру у складі Національного історико-меморіального заповідника «Бабин Яр» фахово підготовленим документом, який має бути покладений в основу створення цієї важливої інституції.

20.12.2018 р.

_____ Пошивайло І.В.

Підпис Пошивайла І.В.

Засвідчую:

Учений секретар:

_____ Л.В. Онишко